

ZA POŠTOVANJE PRAVA STARIJIH OSOBA TOKOM PANDEMIJE COVID-19

REZULTATI PRAĆENJA UTICAJA ODLUKA I PREPORUKA KRIZNOG ŠTABA I NADLEŽNIH MINISTARSTAVA
TOKOM PANDEMIJE COVID-19 A KOJE SE TIČU STARIJIH OSOBA U SRBIJI, POREĐENJE SA ISKUSTVIMA
DRUGIH ZEMALJA I PREPORUKE ZA BUDUĆE SLIČNE SITUACIJE

Udruženje građana „Snagaprijateljstva“ – Amity se više od 20 godina zalaže za okruženje u kome se poštuju prava pojedinaca, porodica i grupa izloženih rizicima socijalne isključenosti, marginalizacije i diskriminacije, sa posebnim fokusom na poštovanje prava i unapređenje položaja starijih osoba. Tokom pandemije COVID-19, Amity je isključivo u službi podrške starijima, koji su proglašeni visoko rizičnom grupom od zaražavanja. Pružali smo usluge savetovanja starijima i njihovim neformalnim negovateljima, plasirali smo informacije od javnog značaja za starije osobe o značaju prevencije tokom pandemije, prikupljali smo informacije o praksama sprovođenja postojećih epidemioloških mera u ustanovama socijalne zaštite i u lokalnim zajednicama i o njihovom uticaju na starije. Istraživali smo razloge zašto se pojedine starije osobe ne vakcinišu, istraživali smo pristupačnost zdravstvenih i socijalnih usluga starijima, kao i izazove sa kojima se susreću u korišćenju usluga. Na osnovu analiza postojećih praksi i rezultata istraživanja kreirali smo preporuke i zagovarali za relaksiranje donetih epidemioloških mera i obezbeđivanje nedostajućih usluga zdravstvene i socijalne zaštite starijima.

U ovom dokumentu skrećemo pažnju na ključne odluke, preporuke i mere koje su donošene a tiču se starijih osoba, njihov uticaj i posledice, kao i naučene lekcije i preporuke za buduće slične situacije

U Srbiji je prvi oboleli od COVID-19 registrovan 6. marta 2020. godine, a **15. marta je proglašeno vanredno stanje** u cilju suzbijanja i sprečavanja širenja ove zarazne bolesti i zaštite stanovništva. **Vanredno stanje je trajalo 53 dana**, odnosno do 7. maja 2020. godine. Naredba o ograničenju i zabrani kretanja lica na teritoriji Republike Srbije doneta je 18. marta 2020. godine. Merama iz Naredbe, koja je četiri puta menjana, najviše su bile pogođene starije osobe, čija je sloboda kretanja 35 dana bila suspendovana u trajanju od 164 časa nedeljno, uz pretnju sankcijom. Mogli su izaći samo subotom izjutra od 4 do 8 sati u kupovinu neophodnih potrebitina. Izmenama su uvedene i povremene dozvole kretanja za njih. Ova zabrana je važila za osobe sa 65 i više godina u naseljenim mestima sa preko 5.000 stanovnika, a za osobe sa 70 i više godina u naseljenim mestima do 5.000 stanovnika.

Najveći problem starijima, tokom zabrane kretanja, prema Amity istraživanju iz maja i juna meseca 2020. godine **predstavljali su: zabrinutost za mlađe članove porodice** (izjavilo 65% od 600 učesnica istraživanja); **nedostatak šetnji** (48%); **osećaj straha i neizvesnosti** (44%); **strah zbog nedostupnosti zdravstvene zaštite za druge tegobe, nevezane**

za virus korona (35%) i **osećaj usamljenosti** (23%). Pomoć u nabavci namirnica, lekova i drugih neophodnih stvari pružali su im u najvećem broju mlađi članovi porodice, koji žive sa njima (41%), odnosno ne žive (47%), zatim komšije (25%), prijatelji (15%) i volonteri (6%).

„Dva meseca nisam izlazila iz stana, osećala sam se kao u zatvoru.“

„Bilo je strašno u vreme vanrednog stanja, kada smo imali šetnju. Grad je izgledao avetinjski, to je tako stravično izgledalo, da sam ja mislila da ću od te slike umreti.“

„Osećaj prinude i uterivanje straha najviše su mi smetali.“

U posebno teškoj situaciji, u to vreme, bile su starije osobe koje žive same, naročito one koje imaju potrebu za tuđom negom i pomoći, među kojima je najviše žena. Većina usluga socijalne zaštite, uključujući hitan smeštaj korisnika u ustanove, kao i pomoć starijima u kući, bila je ili obustavljena (tokom trajanja vanrednog stanja) ili su usluge pružane uz znatna ograničenja. Gerontodomačice su dolazile samo do vrata stana korisnika, vršile nabavke i plaćanje računa za njih i ništa više od toga. Nisu uključivani novi korisnici u program korišćenja usluge, uprkos potrebama. Redovni prijemi u Gerontološke centre i druge ustanove za smeštaj odraslih i starijih nisu vršeni gotovo cele 2020. godine, čak nisu primani ni kovid korisnici koji su otpušteni iz bolnice na kućno lečenje, uprkos činjenici da žive sami u stanu i da nemaju u blizini srodnike na koje se mogu osloniti. U nekim opštinama, rad gerontoslužbi je normalizovan tek u maju ili junu 2021. godine.

Zbog opšte zabrane kretanja, bilo je otežano pružanje pomoći i podrške starijim osobama u obavljanju svakodnevnih aktivnosti od strane članova njihovih porodica i neformalnih negovatelja, koji ne žive sa njima na istoj adresi. Humanitarne i druge aktivnosti na lokalnom nivou organizovali su krizni štabovi, koji su procenu potreba pojedinih kategorija stanovništva vršili bez uključivanja predstavnika ranjivih grupa.

Mere usvojene u cilju sprečavanja širenja epidemije nisu imale u vidu posebno ranjive grupe i njihove potrebe.

Izostale su ciljane i rodno odgovorne mere usmerene na zadovoljavanje svakodnevnih životnih potreba pojedinih ranjivih grupa, uključujući i starije osobe. Pristup informacijama o raspoloživim vidovima pomoći i podrške bio je ograničen, a linije pomoći i podrške uglavnom nisu bile dostupne u vreme važenja opšte zabrane kretanja.

Zabranjene su posete korisnicima ustanova socijalne zaštite za smeštaj i zabranjen je izlazak korisnika iz ustanova. Naredbom o zabrani poseta i ograničenju kretanja u objektima ustanova za smeštaj starih lica od 14. marta 2020. čije su odredbe menjane i dopunjavane 7. maja i 19. juna 2020. i 3. februara 2021. godine.

Po okončanju vanrednog stanja, korisnicima su dozvoljavane unapred zakazane posete ukoliko u ustanovi nije bilo potvrđenih slučajeva zarazne bolesti COVID-19 kod korisnika i zaposlenih u periodu od 14 dana do dana kada je poseta zakazana. Posete su realizovane u posebnoj prostoriji u ustanovi ili napolju, kada je spoljna temperatura bila viša od 18°C. Tada su mogle doći po dve osobe u posetu korisniku i zadržati se 15 minuta na bezbednoj udaljenosti od korisnika (bez kontakata). Danas (septembar 2021) se posete dozvoljavaju kompletno vakcinisanim korisnicima, kada je od poslednje doze prošlo najmanje sedam dana do dana kada je poseta zakazana.

Većina korisnika ustanova za smeštaj je veoma teško podnela zabrane poseta a pokretni korisnici i zabrane izlaska iz ustanova. To smo saznavali od samih korisnika ili njihovih srodnika koji su se telefonom javljali ili nam pisali pisma i molili nas da apelujemo na nadležne da relaksiraju ograničenja. Žalili su se da teško podnose što su zatvoreni, da se osećaju usamljeno, da nema organizovanih društvenih aktivnosti i da su tužni što nemaju neposredne kontakte sa srodnicima i dragim osobama.

„Oni u ustanovama su i dalje zatvoreni, ograničeni, sputani i kao iz zatvora kroz žičanu ogradu posmatraju život koji prolazi pored njih. Oni čute, umiru i nestaju i koga je za to briga. Oni su do te mere utučeni da i kada dođe dan da izađu napolje neće znati kuda... otupeli su čekajući“, iz pisma kćerke imunizovane korisnice ustanove za smeštaj iz februara 2021.

Epidemiološke mere donošene su u svim zemljama sveta i one su se razlikovale samo u dužini trajanja epidemioloških mera i zavisile su od konteksta u svakoj konkretnoj zemlji.

Prema istraživanjima o uticaju COVID-19 na stanare domova u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) iz marta 2021. godine, 76% stanara su rekli da se osećaju usamljenije pod ograničenjima. Više od 64% njih ne napuštaju sobu, samo 28% je izašlo na terasu a samo 13% ih je reklo da jede u zajedničkoj trpezariji za razliku od 69% pre pandemije.

Istraživanje u holandskim domovima, 6-10 nedelja nakon zabrane poseta, kaže da je 50% stanara izjavilo da se osećaju umereno usamljeno, 16% jednako snažno a 11% veoma usamljeno. Više od polovine zaposlenih prijavilo je povećanje težine uznemirenosti, depresije, anksioznosti i razdražljivosti kod stanara. Naglašeno je da usamljenost dodatno ugrožava fizičko i mentalno zdravlje stanara domova.

Istraživanja o uticaju i smrtnosti od COVID-19 kod osoba koje žive sa demencijom u Velikoj Britaniji, Španiji, Irskoj, Italiji, Australiji, SAD, Indiji, Keniji i u Brazilu, govore da se udeo stanara domova koji imaju demenciju a čija je smrt povezana sa COVID-19 kreće od 29% do 75%. Unutar zemalja ljudi sa demencijom čine 25% svih smrtnih slučajeva povezanih sa COVID-19. U istraživanju se navodi da su na mnogim mestima osnovna ljudska prava osoba sa demencijom možda bila ugrožena (pristup jedinicama intenzivne nege, prijem u bolnice i palijativno zbrinjavanje).

Očekivanje je bilo da će, kod nas u Srbiji, biti dozvoljen izlazak iz ustanova, za korisnike koji se budu vakcinisali i revakcinisali.

Vakcinacija u ustanovama je počela 24. decembra 2020. kada su prve doze vakcina dobili korisnici Gerontoloških centara Beograd i Novi Sad, a masovna vakcinacija započeta je 19. januara 2021. godine. Izlazak korisnika iz ustanova je bio zabranjen od 10. marta 2020. do 18. aprila 2021. godine kada su prvi imunizovani korisnici iz Gerontološkog centra Beograd, izašli iz ustanove, uz predhodno traženje dozvole, uz obavezu da po povratku idu sedam dana u izolaciju.

Strategije vakcinacije starijih osoba od COVID-19 su se razlikovale u različitim zemljama ali su u svim zemljama stariji građani bili u prioritetnim grupama za vakcinaciju, s tim što građani mogu odbiti da budu vakcinisani. Postoje razlike u politikama poseta korisnicima ustanova za smeštaj između zemalja. Negde postoji ograničenje u broju posetilaca, u drugima je dozvoljen određeni broj imenovanih posetilaca. Postoje razlike i u politikama testiranja između zemalja. U nekim zemljama nisu potrebni testovi, u drugim posetioci moraju biti testirani brzim testovima na dan posete.

U nekim zemljama i osoblje mora slediti redovan ciklus testiranja.

Pristup uslugama zdravstvene zaštite starijima iz ruralnih sredina je bio ograničen i pre početka pandemije COVID-19, zbog zatvaranja ambulanti i zdravstvenih stanica u ruralnim sredinama i nedostatka službi kućne nege i pomoći. Tokom pandemije COVID-19 sve usluge iz sistema državne zdravstvene zaštite na primarnom, sekundarnom i tercijarnom nivou su znatno nepristupačnije starijima, kako iz ruralnih tako i iz gradskih sredina. Više od 87% ispitanika anketnog istraživanja koje smo sprovedi krajem aprila i početkom maja 2021. na temu: „Koliko su institucije državnog sistema zdravstvene i socijalne zaštite pristupačne starijima, tokom pandemije?“, potvrdilo je da je znatno otežan pristup državnim službama zdravstvene zaštite ne-kovid pacijentima, u odnosu na period pre pandemije. **Do izabranog lekara nekako su i mogli doći, ali do specijalista gotovo nikako, bolničko lečenje se moglo ostvariti tek u izuzetnim slučajevima, rehabilitacioni tretmani nisu rađeni.**

„Sve je sada drugačije nego što je bilo pre pandemije. Uglavnom su zdravstveni radnici angažovani u ambulantama i odeljenjima/ bolnicama u kovid sistemu, ovo drugo funkcioniše ali veoma slabo. Lekarima idu oni koji baš moraju. Specijalističke preglede možete samo privatno da obavite i da platite. SVE. Operacije se uglavnom odlažu.“

Sve je ovo uticalo i na povećanu stopu smrtnosti u vreme pandemije i mimo umrlih od COVID-19. Prosečna stopa smrtnosti u Srbiji od 2011. do 2019. godine bila je 14,4 odnosno 102.000 godišnje, a 2020. je umrlo 116.850 osoba a stopa smrtnosti iznosila je 16,9%. U 2020. godini registrovano je da je od kovida umrlo 3.211 njih, što znači da znatno više smrtnih slučajeva bilo zbog kovida a posebno među starijom populacijom.

ZATO JE NEOPHODNO U SLEDEĆIM SLIČNIM SITUACIJAMA:

- ***U krizne štabove na nacionalnom i na lokalnom nivou uključiti i predstavnike osetljivih društvenih grupa kada se donose mere i odluke koje se njih tiču.***
- ***Obezbediti da jedna imunizovana ključna osoba iz porodice može nesmetano da dolazi u posete zavisnim korisnicima u ustanovi za smeštaj, radi pomoći u pružanju nege, čime se olakšava i rad zaposlenima***
- ***Pri nekom od Gerontoloških centara obezbediti posebne smeštajne kapacitete za prihvatanje i negu starijih kovid pacijenata koji napuštaju bolnički smeštaj a ne mogu obezbediti kućnu negu.***
- ***Obezbediti funkcionisanje državnih zdravstvenih ustanova i mimo kovid sistema, kako na primarnom, sekundarnom, tako i na tercijarnom nivou, kako bi svi kojima je to potrebno imali nesmetan pristup uslugama.***

Ovaj dokument je nastao u okviru Projekta: „Za poštovanje prava starijih tokom pandemije“ udruženja Amity koji je imao podršku Vlade Švajcarske kroz projekat „Zajedno za aktivno građansko društvo – ACT“, koji sprovode Helvetas Swiss Intercooperation i Građanske inicijative. Za sadržinu teksta isključivo je odgovoran Amity, i on ne predstavlja nužno i mišljenje Vlade Švajcarske, Helvetasa ili Građanskih inicijativa.